

Antoni Rita

Szegedi Tudományegyetem

A Nő és a Társadalom mai szemmel

Kereszty Orsolya: *A „Nő és a Társadalom” a nők művelődéséért (1907-1913)*. Budapest: Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2011. ISBN 978-963-9276-92-5, 246 oldal.

Észrevételeim szerint (Bédy-)Schwimmer Rózsa (vagy Róza, illetve Rosika Schwimmer) munkássága, a *Nő és a Társadalom* folyóirat, illetve a 20. század eleji magyar feminizmus története – egyáltalán, létezésének pusztá ténye! – még gender-kutatói, illetve nőjogi aktivista körökben sem ismert általánosan, illetve kellő mélységben. Egyrészt, úgy látom, hogy a gender kutatásán és tudományán belül a kortárs, és esetleg még a (szintén „elavultnak” számító) második hullámos elméletek, aránytalanul háttérbe szorítják az első hullámot; holott a korai feminizmus nem csak hogy a szélesebb közönség megszólítása terén nem lenne elhanyagolható, de tudományos berkeken belül is alkalmasabb (lehetne) bevezetőként a megközelítésben járatlanok számára. Másrészt, összességében elmondható, hogy a nők történetének és teljesítményének kirekesztése a kánonból, így a szaktudományok főáramából és az általános műveltségből – megtámogatva a progresszív gender-szemlélettől, a feminizmus pusztá gyanújától való általános berzenkedéssel – oly „sikerés” volt, hogy mi, magyar feministák, sem ismerjük elég behatóan a saját – szerezzük bátran vissza a szót! – *nemzeti* múltunkat, amelyben pedig Schwimmerék munkássága jelentős mérföldkő.

Az elsősorban a nők férfiakéval egyenrangú oktatásáért küzdő Teleki Blankát és körét tekinthetjük az ő előfutáraiknak (1870-es évek), Schwimmerék után viszont (az első világháborúval) a hazai feminizmus több mint hetvenesztendő álomba zuhant, és csak a rendszerváltás előtti években tért magához – ebből az új keletű öntudatra ébredésből nőtt ki a Feminista Hálózat, és a *Nőszemély* folyóirat a kilencvenes években. Most, 2012 őszén újra felnyílt a szemünk: hazánkban végre kibontakozni látszik a magyar nőmozgalom harmadik hulláma; emiatt még inkább szükséges – legyünk bár érintettek kutatóként, aktivistaként vagy mindkét minőségben – a gyökereinkre visszatekintenünk, és az elődeinktől tanulnunk. „Ahol az asszonyok ébrednek, meg kell ismerniök a nőmozgalom élharcosait, ápolniök kell emléküket, mert az ő bátorságuk nyitotta meg nekünk, későbbi

jövevényeknek a szabadsághoz vezető utat.” (Schwimmer 1907, idézi Kereszty 133)

Ezért is kiemelkedő fontosságú Kereszty Orsolya: *A „Nő és a Társadalom” a nők művelődéséért (1907-1913)* című könyve, melynek tavalyi megjelenésekor talán még nem is lehetett tudni, hogy az alig egy év alatt kiforrott politikai klímában kultúrtörténeti, művelődéstörténeti írásnál nagyobb jelentőségre fog szert tenni: hozzájárul a magyar nőmozgalom hagyományának, így folytonosságának tudatosításához.

A mű elméleti hátterét a posztkolonialista szemlélet, illetve a gender studies (társadalmi nemek tudománya) alkotják; mindkét nézőpont rögzült hatalmi viszonyokat, stabilnak vélt hierarchiakat kérdőjelez meg, és elmosza az ellentétpárok közti határokat. A posztkolonialista művelődéstudomány azért szükséges, mert megkérdőjelezi a „kelet” vs. „nyugat”, „fejlődő” vs. „fejlett”, „haladó” vs. „elmaradott” dichotómiákat, és Nyugat-Európa mint fő referenciapont helyett „a referenciapontok esetlegessége, flexibilitása mellett foglal állást” (Kereszty 5-6).

A történeti kontextualizálás a dualizmus kori Magyarország oktatási rendszerét és sajtóját vázolja fel. Az oktatás mindig a domináns – azaz, férfidominanciára épülő – hatalom érdekeit tükrözi, így ennek megfelelően, mint a részletesen bemutatott rendeletekből kitűnik, a fő probléma mindvégig az volt, hogy a nők – jövőbeli korlátozott „természetes” szerepeikre hivatkozva! – nem részesültek a férfiakéval azonos tartalmú és színvonalú oktatásban. Az 1870-es években hosszú és fáradtságos küzdelem indult ennek megváltoztatására (kiemelkedő nevek: Karacs Teréz, Teleki Blanka, Veres Pláné Beniczky Hermin). Az állam a nők egyre növekvő arányú, szándékos vagy kényszerű munkavállalásáról nem hajlandó tudomást venni (hiszen negatívumnak tartotta, így vonakodott megkönnyíteni), és az oktatást továbbra is ahhoz a feltevéshez igazítja, hogy a nők felnőtt élete a feleség- és anyaszerepben fog kimerülni. Ezt a társadalmi változásokról megfélelmező szemléletet esszencialista, nőgyűlölő feltevésekkel igyekeznek megtámogatni, pl. hogy a lányok szervezete és szellemi kapacitása „gyenge” a férfiaknak szánt tananyag befogadásához. (N. Szegvári 299-335, idézi Kereszty 42) Mindennek következménye, hogy 1895-ben megnyitlak ugyan az egyetemek orvosi, gyógyszerész és bölcsészeti karai a nők számára, de az azokhoz szükséges előképzést biztosító lánygimnáziumok csak elvétve voltak; az érdemi közép- és felsőfokú képzettség megszerzése elé továbbra is nemi szempontból súlyosan diszkriminatív akadályok gördültek.

A nők számára hozzáférhető oktatás hiányosságai miatt is vált fontossá a nők formális, intézményi rendszeren kívüli művelődése, mely különféle vitaestek, olvasóköri, könyvtárak és folyóiratok által valósult meg. A *Nő és a Társadalom* c. folyóiratot, Bedy-Schwimmer Rózsa és

Glücklich Vilma főszerkesztésével, a Nőtisztviselők Országos Egyesületéből 1904-ben kivált Feministák Egyesülete adta ki – Kereszty könyvének nagyobb részét a folyóirat története, majd annak tematikus tartalmi elemzése teszi ki. Utóbbiból kitűnik, egyrészt, hogy Schwimmerék a korukat messze meghaladóan széles perspektívával rendelkeztek, figyelembe vettek olyan szempontokat, melyek hiányát később a nemzetközi feminizmus harmadik hulláma felrótta a másodiknak (pl. globális tudat, vagy a nemi binaritás megkérdőjelezése – meglepő módon Schwimmer a transzszexualitásról is írt! – lásd Kereszty 165); másrészt az is, hogy az évszázados távlat ellenére hasonló dilemmákkal és problémákkal küszködtek, mint egy mai feminista magazin. Ez irányú tevékenységem okán óhatatlanul is e párhuzam mentén olvastam Kereszty elemzését, és a recenzió további részében ebből szeretnék néhány szempontot megvilágítani.

A „feminizmus” szó használata ugyan nem képezte Schwimmerék számára dilemma tárgyát, habozás nélkül vonatkoztatták e jelzőt magukra, de a feminizmus körül már akkor is adódtak félreértések, melyekkel kénytelenek voltak megküzdeni – erre következtethetünk abból, hogy a folyóirat céljai közt említésre kerül a feminista eszmék „helyes megértése” (Schwimmer 12, idézi Kereszty 95). Ugyanakkor fontosnak tartották az egységességet, a szervezettséget; és e céllal szemben állónak ítélték meg a feminizmus különböző irányzatainak hangsúlyozását (Kereszty 139). A „radikális” jelzőt leginkább a nemi felvilágosítás témája miatt kapták (emiatt vissza is fogták ezt a témát a későbbiekben), de egyik szerzőjük, Dr. Márkus Dezső elutasítja a radikális vs. mérsékelt feminizmus megkülönböztetést:

Én pedig úgy találom, hogy feminizmus csak egyféle lehet, föltéve persze, hogy valaki teljesen tisztában van evvel a fogalommal (...) Ha feminizmus alatt azt a törekvést értjük, hogy a nő az állami, a társadalmi, a gazdasági és a kulturális élet minden terén egyenlő kötelességekkel és egyenlő jogokkal csak úgy érvényesülhessen, mint a férfi és hogy egyben megszűnjenek mindazok a korlátozások, amelyeket távolról sem a természet, hanem egyesegyedül a férfiak teremtette jogrend és szokás állítottak gátakul ez érvényesülés elé: akkor lehetetlen ebből a törekvésből kisebb vagy nagyobb hányadot lealkudni és a megmaradó részt is a feminizmus nevével földíszíteni. (Márkus 181-183, idézi Kereszty 140-141)

Mindemellett, derül ki az elemzésből, egyaránt ismerték és alkalmazták az „anyai alapú”, azaz konzervatív, férfi és nő különbségén alapuló esszencialista érvelést, valamint az emberi jog alapú, azaz modern, a két nem egyenlőségén alapuló, mai értelemben konstruktivista érvelést. A Wollstonecraft-dilemmát úgy oldották fel, hogy mindkét szemben álló érvet alkalmazták. (Pető-Szapor, idézi Kereszty 67)

Hasonlóan kezeltek más, a patriarchális gondolkodási sémák szerint szigorúan elkülönített és hierarchikus ellentétpárokat, mint például a „globális” vs. „lokális” (nemzeti) ellentéte is. A nőmozgalmat a kritikusai „nemzetietlenséggel” vádolták. A „nemzet” (vélt, és fájdalmasan aktuális) érdeke ugyanis a nőt a hagyományos nemi szerepek korlátai közt tartani, az egyént pedig a közösségnek alárendelni; és ezért ütközik a nők jogaiért küzdő „globális” törekvésekkel, melyek a nőt mint nemzetek felett álló érdekcsoportot, a nőt pedig mint embert, mint egyént ismerik el. Ugyanakkor világossá válik, hogy csak a ferdítő ideológia szerint „nemzetietlen” vagy „közösségellenes” a nőmozgalom – ugyanis magának a „feminin” nézőpontnak a lényege éppen a merev ellentétek feloldása, nem pedig a patriarchális hierarchia pusztá megfordítása! Mindezt az „egyén” vs. „közösség”, illetve „nemzetiség/lokalitás” vs. „globalitás” viszonyára alkalmazva, a nőmozgalom nem társított, és jelenleg sem társít ezekhez egymással ütköző érdekeket: a teljes jogú egyén tud a közösségnek konstruktív tagja lenni, az optimális közösség pedig az egyént elismeri és a kibontakozásának keretét ad, nem pedig korlátozza őt.

Ellentét helyett ugyanilyen építő jellegű kölcsönhatásban áll a nemzeti és a globális feminizmus. Schwimmerék – fontosnak tartva a szervezettséget, az átláthatóságot, a belföldi és nemzetközi kapcsolati háló kiépítését – figyelemmel kísérték a külföldi szaklapokat. Bedy-Schwimmer személyes levelezésben állt Carrie Chapman Catt amerikai szüfrazsett vezetővel, Aletta Jacobs holland orvos-szüfrazsettel, Charlotte Perkins Gilman amerikai, valamint Selma Lagerlöf Nobel-díjas svéd íróval; és az Egyesület együttműködő partnereiként kerülnek említésre pl. Ellen Key, Käthe Schirmacher, valamint Lily Braun is. Idealizálták és példaképnek tekintették – nem is minden alap nélkül – a nyugat-európai és a skandináv országokat; ellenben – szintén nem minden alapot nélkülözve – elrettentő példaként tekintettek az „elmaradott” keletre. (Állandó rémképként jelenik meg – akárcsak a mai női kvóta diskurzusban – a „még ők is megelőznek minket”-fordulat.) Ugyan a globális női testvériség tagadja a patriarchális-koloniális társadalomban létrejött nemi-, faji-, osztály- (stb.) alapú hierarchiát, és az egyenlőséget hirdeti, az elemzésből kiderül, hogy nem tudták teljesen levetkőzni ezt az attitűdöt – a keleti és afrikai nőt (jóindulatúan ugyan, de) „segíteni” akarták inkább, mintsem partnernek tekinteni.

Mindazonáltal, a globális női testvériséget – a szavazati jogért vívott küzdelemben – mint a nemzetek felett álló női érdek fogta össze. A szavazati jog ugyanolyan átfogó, több részproblémára gyógyírt nyújtó „ernyőmegoldásnak” tűnt számukra, mint most számunkra a parlamenti női

kvóta bevezetése, ugyanakkor már ők is utalnak az utóbbinak a szükségességére is. (Kereszty 142)

Küszködtek az elmélet vs. gyakorlat, tudományosság vs. közérthetőség dilemmájával is (lásd Kereszty 93), ennek kapcsán azzal a kérdéssel, hogy lehetséges-e egyáltalán „minden nőhöz” szólni. Mivel a *Nő és a Társadalom* aktív éveiben a lakosság közel fele analfabéta volt, ez eleve gátat vetett a célkitűzésnek; de e korláton túl – illetve ezzel együtt – igyekeztek a társadalom minden rétegére figyelmet fordítani, mint például: a polgárok, a parasztok, a munkások, továbbtanuló nők, különböző hivatásokban dolgozó nők (és azok érdekvédelmére) stb. Fontosnak tartották, hogy azokhoz, akik nem olvasnak elméletet (illetve, egyáltalán nem olvasnak), gyakorlati úton juttassák el a feminizmus eszméjét (pl.: előadások, gyűlések, helyi egyesületek, fiókok szervezése által). Az olvasó nők számára hozzáférhető műveket pedig kritikai górcső alá vették, a lapban rendszeresen volt könyvszemle, és a nőmozgalom iránt érdeklődőknek külön olvasmányokat ajánlottak. (Kereszty 142, n413) Az egyesület saját könyvtárral is rendelkezett. Eszköztől függetlenül a nők „felébresztését”, azaz az öntudatnövelést célozták meg.

Társadalomkritikájuk igen széles perspektívát átfogott, ennek aspektusait feloszthatjuk a korszpecifikus, és a ma is aktuális problémákra. Előbbiek közt foglalkoztak a törvénytelen gyermekek társadalmi és jogi diszkriminációjával, a gyermekmunka problémájával, valamint a cselédek helyzetével. Nehezményezték továbbá, hogy a nők – számos egyéb foglalkozásból való kirekesztettség mellett – nem lehetnek bírók. Kapcsolatot tartottak fenn az alkoholelleses, sőt, a párbajellesses mozgalom aktivistáival is.

Kereszty elemzéséből azonban arra következtethetünk, hogy a *Nő és a Társadalom* több olyan problémával foglalkozott, ami máig aktuális, és sok esetben szinte változatlan formában. A reprezentáció terén történő jogérvényesítés, a globális illetve lokális szervezkedés, az összefogás, a nőknek szánt olvasmányok bírálata és alternatívák javaslata mellett foglalkoztak olyan, számunkra is ismerős problémákkal, mint a „wage gap”, azaz a nemi diszkrimináció a fizetés összege terén, továbbá a csak szavak szintjén magasztalt anyaság (melynek gyakorlati megbecsülését, védelmét sürgették), a gyermekbántalmazás, a prostitúció megtűrése (csak úgy, mint ma: a prostituáltakat büntették és tették felelőssé, a klienseket, futtatókat egyáltalán nem üldözték). Ez utóbbi téma kitölteni látszott a szexualitás kérdéskörét, mert a nemi felvilágosítást szorgalmazó néhány cikk igen nagy ellenállást váltott ki, akadtak szülők, akik emiatt tiltották el lányukat a folyóirat olvasásától. Pozitívabb fogadtatásra leltek az egészséges öltözködést, a testmozgást, a higiénia szorgalmazó írások.

Több cikket szenteltek a családi élet kérdésének, és az azon belül elvárt nemi szerepek kritikájának. Tagadták a velük szemben is felhozott vádat, miszerint a feminizmus romboló hatással lenne a családi életre; ehelyett amellet érveltek, hogy a naiv ostobaságba kényszerített nő nem lehet a férfi egyenrangú társa, ráadásul mind a fiú- mind a lánygyermek kibontakozását jobban segíti egy haladó szemléletű otthoni környezet, mint egy konzervatív. (Perczelné 23-24, idézi Kereszty 174-175) A dolgozó nőre háruló „kettős teher” problémájára pedig, külföldi példából is nyerve az inspirációt, az ún. „központi háztartások” bevezetését szorgalmazták, azaz a közös főzés, mosás stb. megszervezését. 1907-ben három ilyen kezdeményezés is működött az országban. (Érdekes, hogy a házimunkát illetően a nő és a férfi közti munkamegosztás csak elvételre merült fel, a nő tehermentesítésének lehetőségét a már említett központi háztartásban látták megvalósulni.) A házasságban a felek gazdasági és intellektuális egyenrangúságát, valamint Gilman (53, idézi Kereszty 185) alapján, a szenvedély és a barátság egyidejű meglétét tartották optimálisnak. (A párkapcsolatról és családról heteroszexuális kontextusban írtak, azonban igaz, csak utalások szintjén – tagadták ennek kizárólagos, normatív mivoltát.)

Végezetül, a könyvben megemlített reakciók közül két, ma is ismerős jellegzetességet emelnék ki: egyrészt, Schwimmeréknek is meggyűlt a bajuk a „méhkirálynő-komplexusos”, azaz a feminizmus szükségességét elutasító, de annak előnyeit maradéktalanul kiélvező, ellentmondásosan sikeres nőkkel (Kereszty részletesen ír a Jászai Marival kibontakozott vitáról (167-171); másrészt pedig az ő jogköveteléseiket is próbálták az udvariasságra hivatkozva elhárítani, amit ők természetesen nem fogadtak el legitim érveként:

És mit szólnak az urak, – már akiket illet – ha én most a többi, önérzetes, dolgozó nő nevében is kijelentem, hogy miattunk az ördög viheti az egész udvariasságot, minden kiváltságosan szíves fogadtatást, melyhez nő-voltunk révén jutunk, hogy mi ebben megint csak a női munka lesajnálását látjuk. A női munkáét, amely dilettantismussá sülyed abban a percben, amikor az emberek szemében szerzőjének személye, nő-volta fontosabbnak látszik magánál a munkánál is. Nem kérünk, úgy-e, ebből az udvariasságból. (...) A szerző »bájos, üde arcocskájának« semmi köze ahhoz, hogy a festménye, könyve, színdarabja rossz-e vagy jó. (...) Nem muszáj a villamosban a helyüket átadni, vannak köztünk olyanok, akiket sem fogadják, nem muszáj bennünket előre engedni az irodákban; nem »csókolom a kezét, de pompás színben van!« kell nekünk, hanem őszinte, komoly szó.

(Dr. Rózsavölgyiné 79-81, idézi Kereszty 200)

Összességében, Kereszty Orsolya könyvét elolvasva érvénytelenné válik az antifeminista „érv”, hogy a feminizmus egy, a magyar nők

helyzetétől és történetétől idegen, külföldről „behozott” eszmerendszer, aminek nincsenek nemzeti hagyományai. Az elemzésből, mindazonáltal, levonható a lehangoló következtetés is, miszerint a magyar nők jelenlegi helyzete túlságosan hasonlít a száz évvel ezelőttihez: túlságosan is hasonló problémákkal, hasonló előítéletekkel, hasonló akadályokkal küzdünk, mint elődeink. A könyv, témája fontossága miatt, alapműnek is beillik; kiemelt helyet érdemel mind a feminista kutatók, mind pedig az aktivisták polcán.

Felhasznált irodalom

- Gilman, Charlotte Perkins. 1907. „Házasság és válás.” *A Nő és a Társadalom* 4, 53.
- Kereszty Orsolya. 2011. „*A Nő és a Társadalom*” a nők művelődéséért (1907-1913). Budapest: Magyar Tudománytörténeti Intézet.
- Márkus Dezső. 1909. „Radikális vagy mérsékelt feminizmus.” *A Nő és a Társadalom* 11, 181-183.
- Nagyné Szegvári Katalin. 1969. *A nők művelődési jogaiért folytatott harc hazánkban, 1777-1918*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Perczelné Kozma Flóra. 1907. „A nőmozgalom és a családi élet.” *A Nő és a Társadalom* 2, 23-24.
- Pető Andrea – Szapor Judith. 2004. [„A női esélyegyenlőségre vonatkozó női felfogás hatása a magyar választójogi gondolkodásra 1848–1990. Az ’állam érdekében adományozott jog’ feminista megközelítésben.”](#) *Recepció és kreativitás. Nyitott magyar kultúra. Befogadás és eredetiség a jogban és jogtudományban*. Budapest. 2011. január 30.
- Schwimmer Róza. 1907. „Hedwig Dohm.” *A Nő és a Társadalom* 8, 137-138.
- Schwimmer Róza. 1910. „Lapunkról.” *A Nő és a Társadalom* 1, 12.